

ศัพท์ช่างโบราณ
ที่เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้าง

สรวพลีตว์

ในงานสถาปัตยกรรมไทย

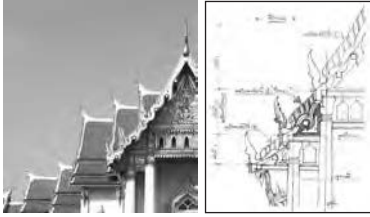
รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิต

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

spmo.

สรรพสัตว์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

ภาพจากปกหน้า



(ซ้าย) ส่วนหน้าบันและปีกนก พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

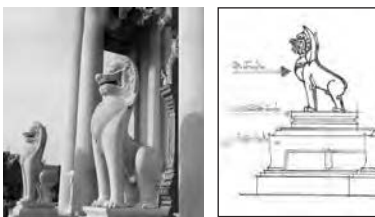
(ขวา) ภาพลายเส้นปีกนก

ภาพจากปกหลัง



(ซ้าย) บันไดนาค วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(ขวา) ภาพลายเส้นส่วนเศียรนาค



(ซ้าย) สิงห์หยั่ง พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

(ขวา) ภาพลายเส้นสิงห์หยั่ง



สรรพสัตว์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก

ราคา ๑๖๕ บาท

พิมพ์ครั้งแรก : มิถุนายน ๒๕๕๗

ราคา ๑๖๕ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สมใจ นิ่มเล็ก.

สรรพสัตว์ในงานสถาปัตยกรรมไทย.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

๑๗๒ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. สารานุกรม-สัตว์.

I. ชื่อเรื่อง

030

ISBN 978 - 974 - 02 - 1293 - 5



สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาพ, สุพจน์ แจ็งเร็ว, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : พัลลภ สามสี
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ อีระจาวรรณ
- ผู้ช่วยบรรณาธิการ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง ระวังิน | พัทธินลิน อินทรหอม
- รูปเล่ม : กรวลิย เจนกิจณรงค์
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบุญรัตน์
- ออกแบบปก : ศศิณัฐ์ กิจศุภไพศาล
- ประชาสัมพันธ์ : ตริธนา น้อยสี

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) :

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๔๘๘

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค์ ๒
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาณิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๕๑-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannuruman Rd, Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หากสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และบุคคล
ต้องการสั่งซื้อจำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๕๑-๙๐๑๒



หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ และสุขภาพของผู้อ่าน



www

กระดานกอนสายตารันรัด
www.greenread.com



สารบัญ

สรรพศัพท์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

คำนำ	(๑๒)
กบ	๒
กบฏ	๓
กลอนกบ	๔
ข้างกบ	๕
ช่องกบ	๖
บานกบ	๗
ปากกบ	๘
ผนังกบ	๑๐
กระป๋อง	๑๑
ลิ้นกระป๋อง	๑๒
กริว	๑๓
ปากกริว	๑๔
กวัค	๑๕
ก้นกวัค	๑๖

กา

๑๘

กาเกาะ	๑๙
กาทับไหล่	๒๐
ช่องคันทากา	๒๑
ปีกกา	๒๒

ไก่

๒๓

ไก่คอด	๒๔
ครอบหัวอกไก่	๒๕
ซุ้มรังไก่	๒๖
ลูกแก้วอกไก่	๒๘
อกไก่	๓๐
เอี้ยวคอไก่	๓๒

ครุฑ

๓๔

ครุฑแบก	๓๕
ครุฑยุคนาค	๓๗
ชั้นครุฑ	๓๘
นารายณ์ทรงครุฑ	๔๐
ปากครุฑ	๔๓

ควาย

๔๔

ข้างควาย	๔๕
----------	----

ค้ำคาว

๔๖

ค้ำคาว	๔๗
ลายค้ำคาว	๔๘

จั่ว (วั่ว)

๕๐

กระเบื้องหน้าจั่ว	๕๑
จั่ว (วั่ว)	๕๒

จระเข้

๕๓

จระเข้บพัน

๕๔

ช้าง

๕๕

งวง

๕๖

งาเนียม

๕๗

ช้างรอบ

๕๘

ช้างล้อม

๖๑

คกทองช้าง

๖๒

ประคูดุช้าง

๖๔

ร้องคินช้าง

๖๖

ตะขาบ

๖๗

เขี้ยวตะขาบ

๖๘

ตะเข้

๖๙

ตะเข้ราง

๗๐

ตะเข้สัน

๗๑

สันตะเข้

๗๒

ตักแตน

๗๔

ทวยหน้าตักแตน

๗๕

เต่า

๗๖

กระเบื้องเกล็ดเต่า

๗๗

ทราย (เนื้อทราย)

๗๘

ขาทราย

๗๙

นก

จื่อปีกนก	๘๑
ไขราปีกนก	๘๒
นกเจ้า	๘๓
บังนก	๘๔
ปากนก	๘๕
ปีกนก	๘๖
พุงนกกระจาบ	๘๗
อุคปีกนก	๘๘

นาค

นาคตัน	๙๑
นาคเบียน	๙๒
นาคปัก	๙๓
นาคมูม	๙๔
นาคสะดุ้ง	๙๕
บันไดนาค	๙๖

ปลา

ปากปลา	๑๐๑
หางปลา	๑๐๒

ปลิง

บัวปากปลิง	๑๐๓
ปลิง	๑๐๔

เปิด

เปิดใช้	๑๐๕
---------	-----

ผีเสื้อ

๑๑๔

เคื่อยผีเสื้อ

๑๑๕

ผีเสื้อ

๑๑๖

ผึ้ง

๑๑๘

ลายรวงผึ้ง

๑๑๘

แมว

๑๒๐

ช่องแมวลอก

๑๒๑

สิงห์

๑๒๒

กาบพรหมสิงห์

๑๒๓

แฉ่งสิงห์

๑๒๔

จุมูกสิงห์ ปากสิงห์ ลายหน้าสิงห์ ท้องสิงห์ นมสิงห์

๑๒๕

ฐานสิงห์

๑๒๖

ฐานสิงห์กาบบัว

๑๒๗

ฐานสิงห์ลูกแก้ว

๑๒๘

ท้องสิงห์ นมสิงห์

๑๒๘

น่องสิงห์

๑๓๐

บัวหลังสิงห์

๑๓๑

พลสิงห์

๑๓๒

สิงห์ค่อม

๑๓๔

สิงห์บัญชา

๑๓๕

สิงห์หย่ง

๑๓๖

สิงห์สั่น

๑๓๗

หงส์

๑๓๘

ปากหงส์

๑๓๘

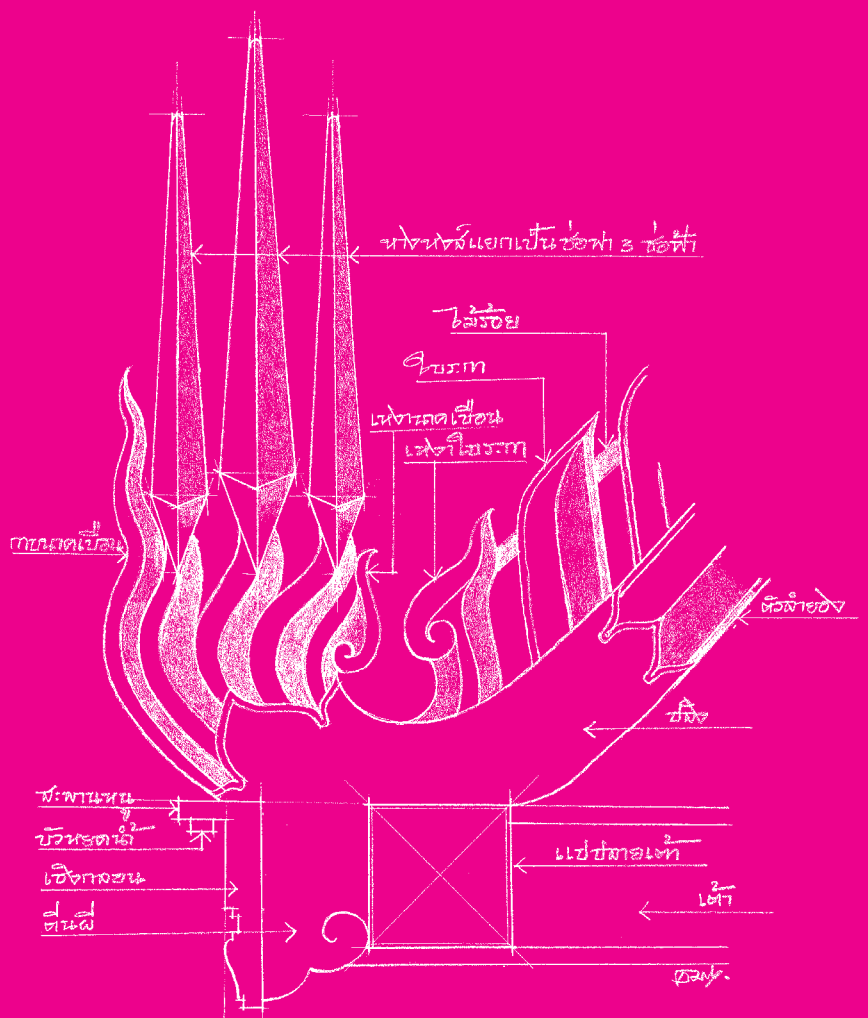
เส้าหงส์

๑๔๐

หางหงส์

๑๔๒

หนู	๑๔๓
ไม้เสียบหนู	๑๔๔
สะพานหนู	๑๔๕
หมา	๑๔๗
เจี้ยวหมา	๑๔๘
หมู	๑๔๙
เจี้ยวหมู	๑๕๐
หมูสี	๑๕๑
เหยี่ยว	๑๕๒
เคื่อยหางเหยี่ยว	๑๕๓
เหรา	๑๕๔
เหรา	๑๕๕
บรรณานุกรม	๑๕๖





คำนำ

สรรพสิทธิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

ในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี ทั้งอาคารทางพุทธศาสนา อาคารที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และที่อยู่อาศัยของประชาชน ของบรรดาช่างไทยตั้งแต่สมัยโบราณ ชื่อตัวอาคาร โครงสร้าง องค์ประกอบ ช่างมักตั้งชื่ออิงกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวสิ่งสารัตถ์ บางครั้งหาสิ่งอิงเพื่อตั้งชื่อไม่ได้ ช่างก็มักจะโยนให้กับสิ่งที่ไม่มีชีวิตและวิญญาณ เช่น ภูตผีไปเลย ช่างจะเปรียบเทียบกับสิ่งที่ได้สัมผัส คลุกคลีมาตลอดชีวิต และยังได้สัมผัสในภาวะปัจจุบัน เมื่อพิจารณาเห็นว่าสิ่งต่างๆ คล้ายเหมือนหรือใกล้เคียงระหว่างสัตว์กับลักษณะของอาคาร โครงสร้าง และองค์ประกอบ ก็มักจะตั้งชื่อเลียนแบบ เลียนอาภักปิริยาของสัตว์ต่างๆ เหล่านั้น นับว่าเป็นความชาญฉลาด มีภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ มิใช่นักวิชาการในปัจจุบันที่เชียนบทความเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย เมื่อไม่รู้จักชื่ออาคารหรือองค์ประกอบบางอย่างก็ไม่พยายามค้นหาหรือสอบถามผู้รู้ ก็จะตั้งชื่อขึ้นมาใหม่ตามความเข้าใจของตนเอง นับว่าเป็นอันตรายอันใหญ่หลวงต่อวงการสถาปัตยกรรมไทย อันเป็นวัฒนธรรมประเพณีของไทย

ช่างไทยจะตั้งชื่อในงานสถาปัตยกรรมไทยอย่างตรงไปตรงมา ไม่เสแสร้ง ด้วยความซื่อเข้าใจความเป็นไประหว่างสถาปัตยกรรมกับสัตว์ ชื่อต่างๆ ที่ช่างไทยตั้งขึ้น จึงเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ช่างและสถาปนิกสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน และเชื่อว่าคงเป็นที่ยอมรับและสืบทอดต่อไปในอนาคต

ในการเขียนบทความเรื่องสรรพสัตว์ในงานสถาปัตยกรรมไทยนี้ คงเข้าทำนองและใกล้เคียงกับวิธีการทำศพที่ในพจนานุกรมเท่าที่จะทำได้ ชื่อสัตว์ต่างๆ ในการขึ้นต้นแต่ละชนิดจะนำมาจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่ออธิบายถึงลักษณะของสัตว์ที่จะมีใช้ในงานสถาปัตยกรรมไทย ส่วนคำอธิบายแต่ละคำจะพยายามให้มีความละเอียดเพื่อความเข้าใจให้มากที่สุด พร้อมภาพประกอบคำนั้นๆ ด้วยวิธีวาดเส้น ซึ่งวิธีวาดเส้นจะเป็นการอธิบายได้ละเอียดและชัดเจนกว่าภาพถ่าย ถ้าใช้ภาพถ่ายก็จะต้องมีการขีดกรายละเอียด และเป็นวิธีที่ยุ่งยากกว่าการใช้ภาพลายเส้น การเขียนคงจะเรียงตัวอักษรไม่ถูกต้องตามหลักการทำพจนานุกรมนัก ผู้เขียนต้องขออภัยล่วงหน้ามา ณ ที่นี้ด้วย

รองศาสตราจารย์สมใจ นิ่มเล็ก

ราชบัณฑิต

สรรพสัตว์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

กบ

ชื่อสัตว์สี่เท้าสะเทินน้ำสะเทินบกในวงศ์ **Ranidae** ไม่มีหาง ตีนแบนมีหนังติดเป็นพืด กระโดดได้ไกล ว่ายน้ำดำน้ำได้เร็ว มักวางไข่ในน้ำ เมื่อเป็นตัวอ่อนจะมีหาง อยู่ในน้ำเรียก ลูกอ๊อด ภายหลังจึงอกขา หางหดหายไปแล้วขึ้นอาศัยบนบก หน้าแล้งอยู่แต่ในรู ไม่ออกมาหาอาหารชั่วคราว เรียกว่ากบจำศีล

กบเป็นสัตว์ที่ใกล้ชิดกับคนมาก เนื้อกบเป็นอาหารยอดนิยมของคนไทย สมัยก่อนกบจะมีอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะตามทุ่งนาเมื่อเลยฤดูการทำนา ฝนตกน้ำจะขังเจิ่งท่วมพื้นนา ตกละลอกกลางคืนทุ่งนาจะเต็มไปด้วยแสงไฟ นั่นคือการหากบ ตีกับของชาวนา แม้แต่ตามสวนเมื่อฝนตกหนักๆ จะได้ยินเสียงกบร้องระงมไปหมด ปัจจุบันทั้งทุ่งนา ตามสวนหากบยากเย็น ตามตลาดจะเต็มไปด้วยกบเลี้ยง เนื้อไม่อร่อย เหม็นคาว

ด้วยความใกล้ชิดคุ้นเคยทำให้ช่างเกิดจินตนาการจากรูปร่าง ปากของกบนำมาตั้งชื่อในงานสถาปัตยกรรมไทยอย่างมากมาย แต่บางชื่อใช้คำว่ากบ แต่ความหมายเป็นอย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับตัวกบเลยก็มี